

2022

HVIDBOG TIL FORSKNINGSPOLITISK ÅRSMØDE

TILLID TIL
FORSKNING
& EKSPERTISE

DET KONGELIGE DANSKE

Videnskabernes Selskab

THE ROYAL DANISH ACADEMY OF SCIENCES AND LETTERS

INDHOLD

	Indledning	S. 2
1	Er videnskab til at stole på?	S. 6
2	Forskningsbaseret myndighedsbetjening – får politikere og embedsmænd relevant rådgivning?	S. 12
	<i>Anbefalinger</i>	S. 28
3	Videnskab i medier og offentlig debat	S. 30
	<i>Anbefalinger</i>	S. 40
4	Fri forskning og forskningspolitik	S. 42
	<i>Anbefalinger</i>	S. 47
	Litteratur	S. 48
	Noter	S. 50

INDLEDNING

ER EKSPERTERNE GENOPSTÅET MED COVID-19-PANDEMIEN?

Forskningen er i stigende grad blevet den femte statsmagt inden for især tunge og omfattende samfundsområder som sundhed, miljø- og klimapolitik. De er af natur præget af videnskabelige begrundelser. Begrundelserne er til tider modstridende, og forskere vil ofte være alene om at kunne gennemskue holdbarheden af centrale præmisser for en ført politik. Derfor er det afgørende for både demokratiets sundhedstilstand og kvaliteten af de valgte løsninger, at det videnskabelige element indgår i et frugtbart samspil med beslutningstagere og befolkning. Videnskabelige argumenter skal præsenteres for offentligheden i et sprog, der kan forstås af de fleste. Samtidig skal politikere og embedsmænd skabe reelle muligheder for, at uafhængige forskere kan analysere og udfordre vidensgrundlaget for beslutninger. Et sådant samspil kræver gensidig tillid.

Særligt i Trump-årene blev der talt meget om ”post-truth politics” og ”ekspertisens død” (der bl.a. var titlen på en bog af Thomas Nichols 2017). Brexitafstemningen og valget af Trump – begge i 2016 – var formodentlig de umiddelbare årsager til, at ”post-truth” det år blev valgt som årets ord af Oxford Dictionary. Set over en længere periode har klimapolitik været det hyppigst, fremhævede eksempel på skepsis og decideret benægtelse af videnskabelige indsigter, der var etableret med overvældende evidens på et område af største betydning. Klimaspørgsmålet førte derfor an i en generel pessimisme med hensyn til videnskabelige indsigters evne til at udmønte sig i behørig handling. Havde samfundet tabt tilliden til forskning og forskningen tabt evnen til at levere relevant viden på anvendelig vis?

Covid-19 blev på mange punkter et vendepunkt i denne udvikling. Vacciner udviklet på lyntid blev en succeshistorie, der skabte et billede af videnskaben som frelser på en måde, der mindede mere om ældre tider end om de umiddelbart foregående års fokus på trusler fra videnskab og teknologi. Ekspertter fyldte medierne med vurderinger og råd, der af de fleste blev værdsat. Dog udløste pandemien også i en række lande en vaccineskepsis, der førte til voldsomme angreb på ikke blot videnskaben, men også på individuelle forskere.

Det var især medicin, teknisk- og naturvidenskab, der vandt ny popularitet, men også humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning spillede en

væsentlig rolle i covid-19-beredskabet i mange lande, inklusive i Danmark (Petersen 2021). I samme periode var det slående, at særligt humaniora og samfundsvidenskab i mange vestlige lande blev kritiseret af medier og politikere. I Danmark fandt det udtryk i advarsler mod ”aktivistisk” og ”politiserende” forskning, især om stærkt debatterede samfundsspørgsmål knyttet til religion, race og køn.

I kølvandet på Ruslands invasion af Ukraine og det forværrede forhold mellem Kina og USA er der kommet øget opmærksomhed på farer ved internationalt forskningssamarbejde, og bl.a. efterretningstjenester i ind- og udland har advaret om risiko for spionage og etisk medansvar for autoritære staters overgreb, som forskere ikke er rustet til selv at gardere sig imod, hvis de blot følger normale forskernormer for den fundamentalt åbne, internationale forskning.

Årets hvidbog omhandler tillid og mistillid fra politikere, medier og samfundet generelt over for forskningsverdenen, dvs. hele spektret fra dens egentlige videnskabelige produktion over evnen til at give relevant ekspertrådgivning både som direkte politisk rådgivning og i medierne, til forskernes evne til at retlede sig selv og hinanden og derfor blive betroet ansvar for prioritering af forskningsmidler og styring af universitetssektoren.

Dette er en international debat, men den er også meget dansk. Danmark scorer højt på variabelen ”tillid” i internationale sammenligninger, og dette gives ofte som forklaring på mange af de mest positive træk ved det danske samfund (Algan og Cahuc 2013). Gælder denne tillid også en særlig gruppe af medborgere: Forskerne? Emnet er også dansk i den forstand, at det i den danske universitetslov er indskrevet som et af universiteternes tre hovedformål (efter forskning og undervisning): At udbrede sin viden til nytte for samfundet. Dette er ikke lige så stærkt markeret i de fleste andre lande; og danske forskere er i dag meget bevidste om, at det er et ansvar, de bør leve op til, både ved at levere relevant forskning og ved at stille sig til rådighed som eksperter. Og måske endda en pligt til at råbe vagt i gevær, også når de ikke bliver spurgt.

Med ønsket om god læselyst og en god debat på det
forskningspolitiske årsmøde den 21. september 2022.

Det Kongelige Danske Videnskabernes
Selskabs Forskningspolitiske Udvalg

Ole Wæver
FORMAND (KØBENHAVNS UNIVERSITET)

Susanne Ditlevsen
(KØBENHAVNS UNIVERSITET)

Jeppe Dyre
(ROSKILDE UNIVERSITET)

Poul Nissen
(AARHUS UNIVERSITET)

Jesper Ryberg
(ROSKILDE UNIVERSITET)

Thomas Sinkjær
(AALBORG UNIVERSITET)

Frederik Stjernfelt
(AALBORG UNIVERSITET)

ER VIDENSKAB TIL AT STOLE PÅ?

Hvidbogen har tre hovedkapitler: Ét om direkte rådgivning fra forskere til beslutningstagere, ét om forskernes kommunikation til borgerne bredt via medier og debat og endelig et kortere kapitel om, hvorvidt samfundet har tillid til, at forskere kan styre universiteter og grundforskning.

Først vil dette korte indledningskapitel afklare nogle mere grundlæggende spørgsmål om, hvad det vil sige at have tillid til videnskab og forskere. Er videnskaben sand? Har den ret? Har den svarene på vores spørgsmål? Og hvis ikke vi i absolut forstand kan sige ja, ja og ja her, hvorfor bør vi så alligevel som samfund stole på den?

Videnskaben har ikke altid den endelige og helt præcise forståelse, og fremtidens videnskab vil udvikle videre på vor tids forståelse. Alligevel er det vigtigt at give en speciel plads til videnskabens aktuelle forståelse. Det skyldes ikke, at "virkeligheden" på en eller anden mystisk måde skulle tale gennem videnskaben, eller at den enkelte forsker skulle være klogere end alle andre mennesker, men at videnskaben er en *institution*, der er organiseret på en særlig måde, så man dér finder de bedst tænkelige forklaringer, der kan overbevise kyndige og kritiske kolleger med visse og ikke andre typer af argumenter. Derfor opstår i videnskabens rum en forståelse af verden, der har sine særlige begrænsninger (som gør at f.eks. troende eller stærkt politiserede mennesker kan ønske at supplere den med former for indsigt, de mener er blevet systematisk udelukket af videnskaben) og sine særlige styrker (der gør, at det er ganske ulogisk, når man i beslutnings-sammenhænge ikke vælger at gøre videnskabens tolkning til i det mindste udgangspunktet, som man derefter kan lægge andre lag på). Nøglen til at vurdere, hvornår videnskaben er troværdig, er at forstå, hvilken særlig vidensform videnskab er baseret på – hvordan den bliver til, og hvad det betyder for dens styrker og svagheder.

Det er ofte blevet påpeget i klimadebatterne, at hvis man går til lægen og får at vide, at denne behandling er med 97 % sandsynlighed nødvendig for din overlevelse, vil de færreste gå vanvittig meget op i de 3 %. På klimapolitikens område har det derimod spillet en stor rolle, om der var enkelte afvigende røster, eller om man virkelig kunne stole på forskningens analyser, prognoser og anbefalinger. Meget af denne debat handler

om, at der er en underliggende mistillid eller Klodshans-romantik, der får mange til at antage, at det er sgu nok de 3 %, der har ret. Der er selvfølgelig også stærke, organiserede kræfter, der ikke *tror* dette, men har en stærk interesse i at *udnytte*, at man kan få mange andre til at mistænke noget i den retning. Mistro handler for det meste ikke om, at videnskabelighed er dårligt, men at netop den specifikke forskning ikke anses som objektiv eller videnskabelig nok – at den er påvirket af urene motiver, enten fra forskerne selv eller fra samfundsinteresser.

Den indflydelsesrige indisk-amerikanske videnskabsforsker Sheila Jasanoff fra Harvard University har påpeget (Jasanoff 2005), at megen debat om videnskab og ekspertise foregår, som om videnskab kun skal tages alvorligt, hvis den er dumpet ned fra himlen uden menneskelig berøring. Derfor bliver enhver påvisning af, hvordan en bestemt indsigt blev til, samfundsmæssigt til en desavouering: Hvis der er ”sociale”, samfundsmæssige grunde til, at man nåede frem til en bestemt forståelse, er den forkert. Men, som det måske er argumenteret skarpest af en anden Harvard-videnskabsforsker, Naomi Oreskes, er det også netop videnskabens sociale karakter, der gør den pålidelig (Oreskes 2019). Sand videnskab opstår ikke ved, at et særligt fint menneske – Den Sande Forsker – sidder i sit uforstyrrede kontor og upåvirket af andet end sin egen forskning kommer frem til sandheden. Videnskab vokser kumulativt frem af sociale processer i både stort og småt, både afhængig af samfund, der tillader fri debat og forskning, og specifikt ved, at forskere kritiserer hinanden frem mod en bedre forståelse. Det er videnskaben som institution, der er garant for, at videnskabelige konklusioner har været udsat for særlige former for efterprøvning, der sjældent gælder udsagn fremsat andetsteds.

Det betyder bestemt ikke, at man ikke skal være skeptisk over for forskningens råd og resultater. Tre typer skepsis er på sin plads. Den første er en generel erkendelse af, at al viden er midlertidig, ikke endelig – selv den viden, der er al mulig grund til at holde som den bedst mulige på et givent tidspunkt. Newtons bevægelseslove gælder den dag i dag i vores verden, men faldt med Einsteins relativitetsteori for hastigheder nær lysets.

Den anden form for skepsis er mere kontroversiel og vanskelig: Specifikke grunde til at mistænke en specifik forskning for at være vildfaren eller vildledt. Typisk begrundes sådan skepsis enten med forskernes egeninteresser eller med eksterne interessenters indflydelse. Det er helt legitimt og vigtigt at stille den slags spørgsmål. Et klassisk eksempel fra dansk videnskabshistorie er den senere rektor på Københavns Universitet, Ove Nathan, der i 1970'erne begyndte at blive kritisk over for atomkraft, som atomfysiker. Han havde ikke blot specifikke indvendinger, men brugte også sin indsigt i den relevante natur- og ingeniørvidenskab og dens miljøer til at påpege, hvordan disse forskningsmiljøer systematisk tenderede til teknologioptimisme og nedvurdering af fejlmuligheder (Nathan 1998). Der var således videnskabelige grunde til at være kritisk til denne videnskabs politiske input. Vores pointe er ikke, at Nathans samlede analyse nødvendigvis var afbalanceret, men at han fremhævede en særlig fejlkilde, der bundede i egenskaber ved de primære forskningsmiljøer.

Tilsvarende argumenter blev f.eks. anvendt i sidste århundrede inden for forskning i tobaks sundhedsskadelige virkninger og senest mobiliseret over for klimaforskning (og særligt rådgivning via IPCC), blot er de i disse tilfælde forkerte! Klimaskeptikere bruger ofte historiske eksempler fra videnskabens vildveje til at undsige klimaforskningen, især ved at hævde, at forskere tilpasser sig den dominerende fortælling af hensyn til egen karriere. Det er ganske rigtigt, at videnskabssociologi og videnskabshistorie har vist, at dominerende paradigmer kan låse bestemte tolkninger fast og udelukke andre (Kuhn 1970; Oreskes 2003). Kritikken overser imidlertid, at forskning kun bliver publiceret, når den er ny. Så store "gevinster" får man især for at kritisere, ikke gentage (Whitley 2000). Dertil overses, at de relevante paradigmer af betydning for forskeres videnskabelige publikationer ofte findes inden for de enkelte videnskabelige discipliner såsom kemi, fysik, statistik og oceanografi, der bidrager til vores klimaforståelse, ikke "klimaforskning" som sådan. Det er kun set udefra, fra borgernes side, at klimaforskning i bred forstand (f.eks. operationaliseret som den viden, der opsummeres i den seneste "assessment report" fra IPCC) udgør ét videnskabeligt hele. Dette eksempel demonstrerer således, at man med fordel kan være videnskabelig også i sin videnskabskritik: Ud fra kendskab til videnskabshistorie, videnskabssociologi og ikke mindst den

konkrete debatterede disciplin kan man identificere, hvor der er grund til skepsis. For at afrunde klimaeksemplet vil selv en kritisk analyse af klimaforskning således ikke påvise en problematisk social kontrol fra forklaringsmodellen centreret om den menneskeskabte drivhuseffekt, for forskernes karriere skabes i deres enkeltdiscipliner. På det aggregerede niveau af IPCC-rådgivning har politiseringen påviseligt været anti-alarmerende, fordi staterne er medspillere. Derimod er det påvist, at mange klimaskeptiske analyser netop er styret af særinteresser; jf. bl.a. bogen ”Merchants of doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming” af Naomi Oreskes og Erik M. Conway (Oreskes og Conway 2010). Pointe: Det er vigtigt at være opmærksom på mulige fejludviklinger på et forskningsfelt, men også dét er et videnskabeligt forskningsfelt. Man kan analysere, om videnskabens selvkritiserende mekanismer og frie debat fungerer på et givent felt, eller om der er særlig grund til at være skeptisk over for denne viden.

Den tredje anledning til sund skepsis i forhold til videnskaben vedrører grænser for, hvad videnskaben bør gøres til autoritet over. Hvor stopper det, videnskaben kan og bør svare på, og hvor starter den enkeltes personlige vurdering eller kollektivets politiske beslutninger? Dette var også på spil i Nathans intervention i atomkraftdebatten: At viden skulle lægges frem på en måde, der muliggjorde en reel demokratisk debat og beslutningsproces.

Covid-19 har opvist eksempler på alle tre typer af skepsis, men måske især den sidste har været udtalt og viser udfordringen i på samme tid at ”lytte til videnskaben” og ”tage politisk ansvar”. Særligt efter den første fase, hvor alle lande og myndigheder var uforberedte, løb pandemien især løbsk i lande, der marginaliserede fri videnskabelig forskning og rådgivning (Indien, USA, Brasilien, Rusland; i sidstnævnte tilfælde sågar udmøntet også i vaccine med tvivlsom effektivitet). I mange relativt mere succesrige lande – herunder Danmark – var der ikke tale om, at den valgte politik på ethvert trin fulgte den specifikke forskning inden for givne områder, da man politisk skulle prioritere fordele og ulemper inden for en række områder med modstridende interesser, såsom epidemiens udvikling, økonomi, frihed og mental sundhed. Der vil i sådanne komplekse situationer altid være tale om, at eksperter fra forskellige fag kan gøre krav på at være de relevante eksper-

ter, og den nødvendige oversættelse mellem dem vil ske i et politisk rum af prioriteringer og ansvar (Berling m.fl. 2021). Langt de fleste steder¹ blev covid-19-politik således fastlagt af ikke kun eksperter alene, men også på baggrund af en forståelse, hvor videnskab fremlagde relevant viden om sygdommen, dens spredningsmekanismer og samfundsmæssige/økonomiske forhold og konsekvenser af tiltag, hvorefter politikere besluttede, hvordan dette skulle afvejes, og hvilke yderligere forhold der skulle indgå i beslutningen. I mange tilfælde lå disse beslutninger ud over, hvad der på nogen måde kan repræsenteres videnskabeligt, fordi det handlede om at skabe, ikke fremskrive, fremtiden, og selv efterrationaliseringer er derfor vanskelige.

I midten af det 20. århundrede blev videnskaben dyrket som en ophøjet kilde til entydigt fremskridt – og ofte placeret som et særligt vestligt mirakel, der skulle frigøres fra traditionelle og politiske begrænsninger. Der kan derfor siges meget godt om udbredelsen af kritik til også at omfatte videnskabens status og rolle i samfundet. Imidlertid har især det seneste årti eller to produceret problematiske typer og kanaler af skepsis over for videnskabelig indsigt og ekspertise. Konsekvenserne opleves på en række områder fra vaccineskepsis over klimapolitik til vanskeligheder med at opretholde frie og sunde miljøer for forskning og uddannelse. En produktiv diskussion af denne mistillid kan bedst imødegås ved at zoome ind på essensen af, hvad det er, der gør videnskab til videnskab (den særlige organiseringsform som forskningsverdenen udgør), og derefter zoome ud og iagttage forskellene på de forskellige situationer, hvor videnskab er på spil i samfundet i dag.

Dette indledningskapitel har ikke nogen selvstændige anbefalinger, fordi det primært udgør et grundlag for de mere specifikke efterfølgende kapitler. Hvis der skulle have været en anbefaling, ville den have været, at spørgsmålet om tillid til videnskaben hverken handler om tillid til den enkelte forsker eller til ”viden” i modsætning til uvidenhed, men om den rette samfundsmæssige rolle for viden, der er skabt under de helt særlige vilkår, der gælder for forskning i dagens samfund, på godt og ondt. Det er en ret abstrakt pointe, så vi viser i de følgende kapitler, hvad det betyder i praksis og dermed som mere konkrete anbefalinger.

2

FORSKNINGSBASERET MYNDIGHEDSBETJENING – FÅR POLITIKERE OG EMBEDSMÆND RELEVANT RÅDGIVNING?

Dette første hovedkapitel behandler situationer, hvor beslutningstagere (politikere og embedsmænd) søger videnskabsbaserede svar på målrettede spørgsmål. Der er her tale om sager, hvor det er alment anerkendt, at videnskabsbaseret indsigt bør indgå i beslutningsprocesserne. Et klassisk område er den viden, der danner grundlag for regulering af f.eks. medicin, produktion og fødevarer i forhold til sundhed, miljø og andre risici (til tider kaldet ”regulatory science”). En anden type er udredninger, der undersøger eller afsøger et område som forberedelse til mulige tiltag. En tredje er krisehåndtering, som den vi oplevede under covid-19.

Disse situationer er kendetegnet ved, at viden skal anvendes til et udefra veldefineret formål. Det er ikke videnskaben, der udvikler sig ”indefra” og stiller spørgsmål til samfundet eller præsenterer nye muligheder; det er samfundet, der stiller spørgsmål for at få udfyldt mellemregninger, der er nødvendige for at kunne føre politik på et givent område. Mellemregninger, der fordrer videnskab.²

I Danmark foregår meget af dette i det, der tidligere var sektorforskningsinstitutter og som efter fusioneringen i 2007 blev til særlige enheder på universiteterne (som f.eks. miljøforskning på Aarhus Universitet, militærforskning på Københavns Universitet og fødevarerforskning på Danmarks Tekniske Universitet), mens enkelte institutter stadig er uafhængige af universiteterne, mest markant VIVE, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, SSI, Statens Serum Institut, og DIIS, Dansk Institut for Internationale Studier, der alle refererer til deres respektive ressortministerium, men med selvstændig bestyrelse.

I tidligere hvidbøger fra Videnskabernes Selskab diskuterede Forskningspolitisk Udvalg de perspektiver og problemer, denne ændring dengang rejste (Videnskabernes Selskab 2007; 2008), og der er for nylig nedsat en komité i Selskabet med deltagere fra de berørte institutioner, som arbejder på en samlet rapport om dette områdes nuværende situation, som den ser ud fra forskernes synspunkt. Nedenstående fremstilling, som dækker temaer, der har været diskuteret (uden at foregribe komitéens endelige konklusioner), kan forhåbentlig danne grundlag for en principiel debat

om et område af afgørende betydning for ”videnskabens stilling i samfundet”, som det hedder i Videnskaberne Selskabs formålsparagraf.

Der har været megen debat i de senere år om sager på dette område, der nærmede sig kategorien for skandaler, f.eks. mundkurvskontrakter, politisk afpresning via konkurrenceudsættelse, skjult penneføleri fra lobbyorganisationer. Den værste ende af disse handler om egentlige skandaler, hvor resultater blev politisk manipuleret på uacceptabel vis (Andersen 2019). Der er imidlertid også en mildere ende, der snarere problematiserer, at dette foregår på universiteter, og en frygt for afsmitning, når universiteterne bliver hjem for forskning, der ikke er ”viden for videns skyld”, men ”bestilt” forskning, forfulgt af en mistanke om, at der helst skal opnås et på forhånd bestemt resultat. Dertil en problematisering af de økonomiske afhængighedsforhold.

Vi ønsker at angribe dette spørgsmål fra den modsatte ende – ikke hvorvidt indfusioneringen af sektorforskning har skadet universiteterne (den fri forskning), men om det aktuelle system fungerer godt med hensyn til at give brugbar rådgivning. Får myndighederne kvalificeret viden i et relevant og nyttigt format, og er den særlige status af denne type viden tilstrækkelig tydelig i den offentlige debat? Den til tider prisværdigt årvågne presse kritiserer indblanding og målretning af denne forskning, men det sker ofte med den udtalte målestok, at den præsenterede forskning skal udspringe ene og alene af den enkelte forskers egen forskningsdagsorden uden samspil med andre aktører (Tynell 2014). Ofte er dette et malplaceret ideal, der hører hjemme i forhold til normal fri forskning; i myndighedskomitéen er det malplacerede i dette ideal spidsformuleret som behovet for forskning med ”snavs på fingrene”. I stedet for en sådan renhedsforestilling bør man i forhold til myndighedsbetjening udvikle præcise kriterier for, hvilke typer samspil der er forenelige med forskningens integritet; og især hvilke der ikke er. Åbenhed om disse samspil forhindrer også, at myndigheder misbruger et angiveligt ”videnskabeligt” belæg for deres politik.

Førnævnte pointe fra Sheila Jasanoff er meget synlig i den offentlige omgang med denne type ”rådgivningsforskning”: Den er under konstant mistanke for ikke at være videnskabelig nok, fordi den ikke er ”ren”. Paradok-

salt nok underkendes i den generelle debat også værdien af den vitterligt frie forskning, hvor forskerne selv finder frem til nye dagsordener. Sat på spidsen kan man sige, at den måde, samfundet generelt diskuterer viden på, producerer to tilsyneladende modsatrettede problemer. På den ene side manglende evne til at værdsætte den svargivende forskning, der forsøger at fremkomme med den efterspurgte form for viden, og på den anden side manglende tillid til, at forskerne i deres selvgroende system laver værdifuld forskning. Begge bunder i sidste ende i en mistillid til forskningen som institution. En bedre forståelse af dette kunne som beskrevet i dette kapitel bidrage til at indrette rådgivningssystemet bedre. Kapitel 4 vender tilbage til spørgsmålet om den frie forskning og forskningsverdens evne til at forme et universitet, hvori denne kan foregå.

Et andet muligt punkt for forbedringer angår den begrænsede brug af forskere uden for de særligt definerede institutter. Covid-19 var et godt eksempel på en bredere inddragelse af den ekspertise, der befandt sig rundt om på universiteterne i afdelinger, der ikke var gearet i udgangspunktet til hjælperoller, f.eks. epidemiologer, genetikere og matematikere. Det lykkedes i ganske høj grad at etablere ad hoc-konstellationer, hvor denne vigtige viden blev nyttiggjort, men det skete ofte uden solide strukturer, snarere personbaseret og krisedrevet. Dette er ikke en metode, der garanterer fremtidigt samarbejde. Man bør derfor både notere sig succesen med hensyn til at løse et akut problem og være opmærksom på, at dette ikke nødvendigvis vil være lige let i enhver situation; især ikke hvis situationen er mindre dramatisk.

I dette kapitel vil vi primært behandle de mere stabile strukturer såsom nationale forskningsinstitutter og enheder på universiteterne med myndighedsbetjening som væsentlig opgave. Derefter vil vi (kortere) behandle situationen for enkelte forskere, der indgår i komitéer, rådgivende udvalg eller referencegrupper og i denne sammenhæng også dem, der giver helt uformel rådgivning.

FORMALISERET, STABIL FORSKNINGS- RÅDGIVNING – SEKTORFORSKNINGEN OG DENS EFTERFØLGERE

På nogle politikområder er der en bred anerkendelse af vigtigheden af regelmæssig rådgivning fra forskere. På flere af disse områder er der oprettet strukturer til formålet. I nogle tilfælde er det i form af særskilte institutter (VIVE, SSI, DIIS m.fl.), på andre sker det i form af 4-årige aftaler mellem et ministerium og et universitet om at både forske og yde forskningsbaseret myndighedsbetjening på veldefinerede områder. Det sidste især efter indfusioneringen i 2004-2007 af mange sektorforskningsinstitutter i universiteterne.

Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd (2021) anfører otte institutter som ”nationale forskningsinstitutter”. To af disse er teknisk set sektorforskningsinstitutter, idet de hører ind under loven med dette navn: Statens Serum Institut og Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø. Seks andre lignende institutter fungerer også i tilknytning til et primært ministerium og foretager forskning og rådgivning på det pågældende område (se boks 2.1).

I løbet af 00’erne blev de fleste sektorforskningsinstitutter fusioneret ind i forskellige universiteter. ”Løbende 4-årige rammekontrakter for forskningsbaseret myndighedsbetjening mellem et ministerium og et universitet om levering af sektorrettet forskning samt forskningsbaseret myndighedsbetjening anses i dag som den danske model for organiseringen af den videnskabelige rådgivning.” (Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd 2021, 13). Miljøministeriet og Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri står for hovedparten af aftalerne. Boks 2.2 viser en oversigt over, hvilke kontraktaftaler, der eksisterer mellem hvilke universiteter og ministerier.

BOKS 2.1: NATIONALE FORSKNINGSPOLITISKE INSTITUTTER I DANMARK

FORSKNINGSINSTITUTION	MINISTERIUM
Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø (NFA)*	Beskæftigelsesministeriet
Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE)**	Indenrigs- og Boligministeriet
De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland (GEUS)	Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet
Institut for Menneskerettigheder	Udenrigsministeriet
Statens Serum Institut (SSI)*	Sundhedsministeriet
Danmarks Meteorologiske Institut (DMI)	Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet
Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS)	Udenrigsministeriet
Forsvarsakademiet	Forsvarsministeriet

Kilde: Gengivelse af oversigt i "Adgang til bedre videnskabelig rådgivning i Danmark" (Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd 2021).

* Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø (NFA) og Statens Serum Institut (SSI) er teknisk set sektorforskningsinstitutter, idet de hører ind under Lov om sektorforskningsinstitutioner af 29. marts 2014.

** VIVE leverer ikke kun myndighedsbetjening til ét sektorministerium, men generelt til offentlige myndigheder.

BOKS 2.2 : KONTRAKTAFTALER OM FORSKNINGSBASERET MYNDIGHEDSBETJENING MELLEM UNIVERSITETER OG MINISTERIER

UNIVERSITET	KONTRAKTAFTALE	MINISTERIUM
Danmarks Tekniske Universitet	Geodæsi	Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet
Danmarks Tekniske Universitet	Fiskeriforhold og akvakultur og kemi og miljø og livscyklusvurderinger på affaldsområdet	Miljøministeriet og Fødevareministeriet (oprindeligt Miljø- og Fødevareministeriet)
Danmarks Tekniske Universitet	Transportforhold	Transportministeriet
Københavns Universitet	Veterinærforhold, ressourcer og samfundsøkonomi og skov- og landskabsområdet	Miljøministeriet og Fødevareministeriet (oprindeligt Miljø- og Fødevareministeriet)
Syddansk Universitet	Folkesundhed	Sundhedsministeriet
Aalborg Universitet	Det byggede miljø	Indenrigs- og Boligministeriet
Aarhus Universitet	Natur og vand, arktisforhold, luft, emissioner og risikovurdering, fødevarekvalitet og forbrugeradfærd, planteproduktion og husdyrproduktion	Miljøministeriet og Fødevareministeriet (oprindeligt Miljø- og Fødevareministeriet)

Kilde: Gengivelse af oversigt i "Adgang til bedre videnskabelig rådgivning i Danmark" (Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd 2021).

Med ændringen for ca. 15 år siden kom denne myndighedsorienterede forskning på én måde længere væk fra ministerierne, hvor de tidligere sektorforskningsinstitutter ofte havde mere flydende samspil med ”deres” ministerium. På den anden side er den ultimative magt forskudt i retning af ministerierne, fordi de pågældende enheder på universiteterne er afhængige af løbende fornyelse af deres kontrakter og derfor underlagt et pres til at ”opføre sig godt”, set fra myndighedernes side.

Ud over at have en problematisk disciplinerende virkning er de ikke bare hypotetiske, men faktisk forekommende skift af ”leverandør” problematisk ud fra en ressourcebetragtning, idet opbygning af højt specialiserede forskningsmiljøer omkring rådgivning inden for f.eks. husdyr kræver en omfattende ekspertise og forskningsinfrastruktur, som ikke kan opbygges og afsluttes effektivt over korte forløb. Et gennemgående tema i diskussionerne i myndighedskomitéen er derfor, at det er nødvendigt at finde bedre måder at sikre det langsigtede forskningsberedskab inden for myndighedsområdet. Hvis et vidensområde kun efterspørges til myndighedsbetjening, men ikke tilføres forskningsmidler gennem andre kanaler, er det svært at opretholde den nødvendige kompetence.

Disse ændringer på forskningssiden modsvares af ændringer på aftager-siden i den kæde, som den forskningsbaserede rådgivning udgør. Den interne struktur i de fleste ministerier er forskudt fra mere specialiserede, områdeorienterede medarbejdere til de centrale kontorer nær politikerne. På flere af de mest kontroversielle områder er ansvarsområder overgået fra styrelser til departementer. De mere fagligt og teknisk orienterede medarbejdere i styrelserne er typisk mere ”saglige”, mere modtagelige for specialviden på deres område og vil ofte opbygge langvarige relationer til relevante forskningsmiljøer. Departementernes topledelse derimod tænker mere politisk-strategisk. Sidstnævnte er derfor sværere at påvirke med faglige argumenter, der modsiger en politisk dagsorden.

Den relative styrkelse af den politiske top i forhold til sagkundskaben forstærkes også af den samtidige forskydning fra lovgivende til udøvende magt. Generelt er især den centrale politiske del af ministerierne blevet styrket i deres kontrol over relevant viden – det er dem, der rekvirerer og

dermed ”vinkler” både forskning og konsulentrapporter. Derimod har de folkevalgte i form af partistrukturer og Folketingspolitikere ganske vist fået tilført lidt flere midler til deres stabe, men disse midler er kun i begrænset omfang gået til at opruste på den videnskabelige kompetence, således at oppositionen kan trække på egen uafhængig forskning til at udfordre de analyser, der fremlægges fra regeringsapparatet. I et generelt politisk miljø, hvor også tænketanke og interesseorganisationer producerer stadig mere slagfærdige analyser, kommer de folkevalgte ofte til kort med hensyn til egne analytiske muskler.

Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd lagde i deres rapport fra 2021³ op til et generelt eftersyn med området. Det er en god idé. Der har udviklet sig en række svagheder, især knyttet til det konkurrenceudsatte format og den måde, på hvilken de politiske instanser instrumentaliserer forskning for snævert i forhold til styrede politiske dagsordner og dermed ikke formidler et bredt, åbnende vidensgrundlag for politisk debat og beslutninger.⁴

Ud over de forhold, der kan undersøges i en sådan udredning – og efterfølgende korrigeres i lovgivning – er der på området mere uformelle spørgsmål om opfattelsen af videnskab i forhold til politisk rådgivning. Disse kan i mindre grad korrigeres med lovgivning, men snarere via klarere normer på de enkelte universiteter og til dels via måden, videnskab diskuteres i medier og offentligheden.

Groft sagt foregår der en skygeboksning i forhold til et fejlcastet videnskabsideal. Det kan virke ekstra paradoksalt i lyset af de mange eksempler på, at politikere og embedsmænd meget gerne selv former og påvirker forskning, så man får nyttige resultater, men samtidig taler man udadtil om forskning på en helt anden måde. Beslutningstagere gør overdreven brug af videnskabelig legitimering i de situationer, hvor det er muligt for dem at fremlægge undersøgelser, der understøtter deres politik. (Se f.eks. de mange eksempler dokumenteret af Tynell 2014). Politikere og embedsmænd fremlægger i disse tilfælde deres forslag som noget nær den videnskabeligt nødvendige politik. I de sammenhænge underspiller man typisk, at spørgsmålene, de har fået videnskabelige (eller konsulent-) svar på, er

vinklet ud fra den politiske dagsorden, og de er fremkommet som resultat af en kompleks proces, hvor både forskere og politikere har været aktive.

Med en parallel til juridisk rådgivning kan man måske sige, at der selv i bedste fald sjældent er tale om, at ”vi gør, hvad juraen siger” (som om man var startet fra loven), men ”vi har fået juridisk rådgivning, så vi nu holder os inden for rammerne”. På samme måde er det vidensgrundlag, der fremlægges i ”praktiske” sammenhænge fra de ministerieorienterede forskningsmiljøer, ikke den samme slags forskning, som den der udspringer af fri forskning, hvor forskerne selv har stillet spørgsmålene og vinklet dem ud fra det, tidens videnskabelige state-of-the-art tilsiger. Med fordel kunne man i debatten være mere klar på den forskning og ikke behandle praktisk forskning, som var den fri i absolut forstand. Men så skal der til gengæld også være nogle tydeligt formulerede regler for, hvad der er uforeneligt med at påkalde sig videnskabelig rådgivning. For denne opdragsstyrede forskning skal stadig være videnskabelig; den må ikke forbryde sig mod videnskabelige principper.

Forskerne vil typisk udvise forståelse for, at opgaven er afgrænset på måder, der er politisk betinget. Derfor fremlægger man ikke som hovedpointe i en rapport med svar på A, at der er forskning, der peger på, at man på længere sigt bør fokusere på B i stedet, fordi det vil have større potentiale for at håndtere et givent policyområde. Hvis man er blevet spurgt om integrationstiltag i forhold til indvandrere, skriver man ikke om mulige fundamentale ændringer af det danske samfund, der kunne åbne nye muligheder, eller i en udregning af landbrugets kvælstofregnskab fremlægger man ikke scenarier for et Danmark uden landbrug. Almindeligvis rummer forskningsbaseret myndighedsbetjening, og de andre former for rekvireret forskning, en indledende fase, hvor opgaven afklares og afgrænses i fællesskab, om end der kan være eksempler på, at et kommissorium er politisk forhandlet, og derfor ikke er åbent for genforhandling med forskerne. Forskerne har således oftest mulighed for at påpege, hvis en opgave er formuleret på måder, der er uforeneligt med et videnskabeligt meningsfuldt svar. Derefter skal besvarelsen af spørgsmålet grundlæggende foregå på forskernes præmisser – deres integritet og uvildighed skal beskyttes, og armslængdeprincippet opretholdes. Efter den indledende dialog og afkla-

ring er forskeren ”herefter ansvarlig for at træffe beslutning om forsknings- eller rådgivningsprojektets tilrettelæggelse, udførelse og konklusioner – herunder for metodevalg og analysestrategi, for afgrænsninger og tilvalg” (Wegener m.fl. 2021 s. 10). Videre: Forskeren skal ”altid kunne stå inde for, at metodevalget lever op til videnskabelige standarder for frembringelse, syntese og analyse af forskningsbaseret evidens” (ibid. s. 11).

Videnskabeligheden ligger i, at der er grænser, der ikke kan krydses. I problematiske tilfælde kan det desuden være svært for offentligheden at skelne mellem, hvad forskerne har sagt, og hvad deres udsagn bliver brugt til. I tilfældet Gyllegate fortolkede embedsmænd – ud fra en politisk dagsorden – således forskernes resultater på en måde, der ikke kunne forsvares videnskabeligt. Det andet skandaløse træk ved den sag var, at politikere og embedsmænd derefter kontrollerede formidlingen af resultaterne så stramt, at offentlighed og opposition ikke kunne trække på de dele af resultaterne, der modsagde den politisk filtrerede fremlæggelse. Dette satte – heldigvis – fokus på den afgørende betydning af, hvad der sker efter, ikke kun hvad der sker før. Altså at forskerne har frihed til at formidle deres forskning åbent, som det hører sig til for forskning. De grænser hører til videnskabernes helt generelle og principielle regelsæt, så de er fælles med den frie forskning. Det bør imidlertid ikke skabe det indtryk, at det, der foregår i den forskningsbaserede rådgivning, er egentlig fri forskning i den betydning, at den vokser frem af sine egne interne diskussioner og af forskeres selvstændige idéer til nye undersøgelser. Det er afgørende for opretholdelsen af velfungerende ”sektorforskning”, at der er en klar forståelse både af disse generelle, fælles regler og af denne sektorforsknings særtræk.

Især efter indfusioneringen af de fleste sektorforskningsinstitutter på universiteterne er det modsatte sket; en formindsket forståelse for særtræk ved sektorforskningen. Det særlige ved denne type myndighedsorienteret forskning er blevet nedtonet til fordel for en fremstilling af generelle normer for videnskab på universiteter. Dette har været nyttigt i nogle sammenhænge, når det kunne mobiliseres som kritik af misbrug og manipulation. Det har imidlertid også været uhensigtsmæssigt, dels fordi det risikerer at bidrage til normalisering på universiteterne af procedurer, der ikke hører hjemme i den frie forskning, dels fordi det har givet en urealistisk og upræ-

cis diskussion om ”sektorforskningen”. Idealet kan ikke være, at alle idéer er sprunget uhildet ud af forskerens dagsorden. Denne forskning udføres på grund af en politisk eller samfundsmæssig interesse, og denne skal ikke skjules, men snarere tydeliggøres – og forskerens rettigheder i denne sammenhæng ekspliciteres.

I regi af Danske Universiteter udkom i 2021 den såkaldte ”armslængderapport”: ”Principper og anbefalinger for forskningsbaseret samarbejde og rådgivning” (Wegener m.fl. 2021). Denne ydede et vigtigt bidrag til – oven på en række meget offentlige skandaler – at analysere de overordnede principper for området. De enkelte danske universiteter har siden udviklet (eller er i proces med) en ny ”Kodeks for god videnskabelig praksis”. Der var og er en løbende diskussion, om de forskellige modeller er klare nok med hensyn til især armslængdeudfordringen. I det omfang disse kodekser foretager en yderligere konkretisering, giver det et vigtigt grundlag for at sætte grænser i konkrete situationer. Det bliver derfor afgørende først at få udbredt kendskabet til disse blandt aftagere, forskere og medier, men også nødvendigt at sikre forskeres mulighed for at påpege overtrædelser uden frygt for personlige sanktioner. En reel, velfungerende og pålidelig whistleblower-ordning er mindst lige så vigtig her som i andre sammenhænge på universiteterne. Den generelle frygt- og forsigtighedskultur, der præger universiteterne på grund af den hierarkiske styringsform (Videnskaberne Selskab 2021), sætter grænser for, hvor meget man kan forvente, at forskere tør træde frem med kritik, men ud over at understrege behovet for generel revision kan specifikke procedurer sikre en mindre umulig situation for den enkelte forsker.

Nogle lande har et selvstændigt videnskabsråd, der giver rådgivning til regeringen, og dette kunne overvejes som en måde at sikre, at det ikke kun er de specifikke forskere på et måske meget snævert område uden politiske ”forbindelser”, der skal forsøge at få ørenlyd, men et bredere alment organ af forskere, som kan pege på områder, der mangler ørenlyd. Dette råd skal ses som adskilt fra det forskningspolitiske rådgivende, der har at gøre med planlægning og prioritering af forskning. Her er tale om at fremme det politiske systems lydhørhed over for forskning. Ud over de konkrete, kritiske områder kan der være tale om at rejse bredere debatter i politisk regi om

langsigtede udviklinger, der bør tages højde for. Holland har f.eks. i et halvt århundrede haft et Videnskabeligt Råd for Regeringspolitik (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, WRR), der ”giver regering og parlament videnskabsbaseret strategisk policyrådgivning om emner, der forventes at få væsentlige langsigtede sociale og politiske konsekvenser” (WRR’s hjemmeside). I nogle lande, herunder Storbritannien og USA, udføres sådan generel videnskabsrådgivning i et vist omfang af videnskabsakademierne (Videnskabernes Selskabs søsterorganisationer), men det springende punkt i mange lande er, om det politiske system er gearet til at modtage og behandle uopfordret og tværgående rådgivning. Mange lande har mere opdelte systemer med en videnskabelig rådgiver i hvert ministerium eller statslige råd, eller tænketanke har på specifikke områder kompetence til selv at tage emner op, som det er tilfældet i Danmark for bl.a. de økonomiske vismænd, klimarådet og tænketanken mod madspild og fødevarer. Det er et selvstændigt emne, der fortjener fremtidig behandling, om Danmark – ud fra internationale erfaringer – burde styrke procedureerne for generel videnskabelig rådgivning til det politiske system.

DEN MINDRE FORMALISEREDE OG FASTE RÅDGIVNING

Forskning inddrages i beslutningsprocesser på mange andre måder end den hidtil behandlede. Råd og kommissioner bemandes ofte delvist eller fuldt af forskere. Og forskere bliver til tider inddraget enkeltvis som eksperter, især i kortvarige forløb. Derudover bidrager en lang række organisationer til høringer og på anden vis ved udarbejdelse af love og bekendtgørelser, og disse organisationer gør brug af forskning på forskellig vis.

I disse sammenhænge er presset fra politik mod forskerne almindeligvis mindre end i de mere varige relationer. De deltagende forskere har ikke på samme måde en interesse i at sikre fremtidige bevillinger, højst en sjælden gang en personlig interesse i at blive genudpeget til fremtidige kommissioner, men dette vil man typisk ikke ofre sin integritet for. Så den enkelte forsker indgår normalt i en mere ligeværdig relation her. Naturligvis kan der opstå komplekse politiske situationer – skal man lægge navn til en re-

degørelse, man har forbehold for, eller lave en mindretalsudtalelse? Det er imidlertid en relativt transparent situation. Problemerne med denne type ad hoc-kommissioner, udvalg og følgegrupper er overvejende af anden type. Bl.a. kan der ofte være behov for større åbenhed om, hvem der er udpeget til disse roller og hvorfor, og især hvorvidt fagbalancen er rimelig, som f.eks. når økonomer gives hovedrollen i uddannelsesreformer uden tilsvarende inddragelse af andre relevante eksperter. Især følgegrupper kan have uklar status med hensyn til, hvor megen indflydelse de faktisk har haft, og dette bør ligeledes gøres mest muligt tydeligt.

I nogle sammenhænge indgår forskere i bredere kommissioner sammen med medlemmer af ganske anden type. F.eks. har Danmark en lang tradition for jævnlige at nedsætte (meget) store forsvarskommissioner, der rummer politikere, embedsmænd, forsvarsets egen top og til tider også diverse interesseorganisationer ud over forskere. Her kan det være svært at gennemskue, hvordan forskerne lægger videnskabelige kriterier for deres bidrag til sikkerhedspolitiske analyser, hvorimod de i prioriteringsdiskussioner og andre tilsvarende politiske sammenhænge indgår på en måde, der ikke er egentlig videnskabsforankret.

Den mere ad hoc rådgivning møder helt særlige udfordringer i en uforudset krise som covid-19. Der er enten intet forskningsberedskab, eller det eksisterende matcher ikke den specifikke udfordring. Ud over den almene velvilje, som mange forskere viste ved at bidrage med endog meget stort tidsforbrug til dette arbejde, vil også organisationer som vores egen, Videnskabernes Selskab, gerne hjælpe med at finde relevante forskere, lige som de enkelte universiteter typisk gør.

I forlængelse af pointen ovenfor om den asymmetriske styrkelse af videnskab som ressource for regering mere end for oppositionen kan der peges ikke alene på et behov for øgede ressourcer til Folketinget og dets udvalg og partier, men også helt lavpraktisk udgå en opfordring til politikere om at række ud og opsøge forskere. Langt de fleste forskere opfatter det som en naturlig pligt at bistå samfundet og ikke mindst det politiske system, hvis man kan være til gavn. Vi har personlig erfaring med, at nogle få politikere – fra vidt forskellige partier – har gjort brug af dette, hvilket dog

sker overraskende sjældent. F.eks. som nytiltrådt ordfører på et område kan en politiker med fordel række ud til relevante forskere og invitere dem på kaffe til en uformel snak. Det gavner et velfungerende demokrati, hvis politikere på tværs af det politiske spektrum danner sig overblik over de enkelte politikområders vigtigste udfordringer og udviklinger, og det kan forskere ofte bidrage til.

En anden type rådgivning, der ofte overses i det samlede billede, er at forskere udfører væsentlig ”vidensspredning” via institutter som museer og forlag – og i medierne i anden rolle end ekspertrollen, men som f.eks. anmelder. Dette viste resultaterne af Budtz Pedersen, Stjernfelts og Johanssons kortlægning af humanistiske universitetsforskere vidensformidling (Budz Pedersen, Stjernfelt, og Johansson 2018), men har også relevans for andre faggrupper.

Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råds udmærkede rapport om forskningsrådgivning (Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd 2021) peger på syv forudsætninger for høj kvalitet i rådgivningen. Den første er, at der er en stærk vidensbase. Her har de senere års forskningspolitik formodentlig haft en modsætningsfyldt effekt. I og med forskningsfinansiering er blevet påvirket mere og mere af relevanskriterier, kan man formode, der stadig er bedre grundlag for rådgivning på de forudsete områder, mens der omvendt er stigende risiko for at være uforberedt, når en udfordring springer op ad prioriteringsstigen, som covid-19 gjorde. Den anden forudsætning er videnskabeligt overblik, hvilket især peger på betydningen af, at beslutningstagere ikke blot udpeger medlemmer, de er trygge ved vil holde sig til de vinkler, der understøtter den førte politik. Medier og opposition bør vedvarende insistere på, at der indgår et troværdigt overblik over det relevante forskningsområde inklusive redogørelse for, hvor der er overvejende enighed i analyser, versus hvor der er væsentlige forskelle eller f.eks. overlappende viden fra forskellige fag, der giver forskellige tolkningsrammer. Andre af Rådets anbefalinger er berørt ovenfor, såsom de generelle procedurer og håndtering af flervidenskabelighed, legitimitet og rollefordeling og forholdet mellem kort- og langsigtede udfordringer samt det underliggende kriterium om at sikre uvildighed.

Selvom der både på de involverede universiteter og i det politiske og administrative system synes at være opbakning til en vurdering af, at fusionen i 2007 af sektorforskningsinstitutionerne med de danske universiteter på mange måder har opfyldt ambitionerne med sammenlægningerne, er der behov for fortsat debat om og fokus på en række rammevilkår for den forskningsbaserede myndighedsbetjening.

ANBEFALINGER

POLITISKE SYSTEM/BESLUTNINGSTAGERE

Systemet med forskningsbaseret myndighedsbetjening via 4-årige kontrakter mellem et ministerium og et universitet bør afløses af stabile strukturer, hvor kontraktperioden forlænges væsentligt og offentligheden sikres mulighed for indsigt i samarbejdsrelationen mellem ministerium og universitet. I tilfælde af at en af parterne beslutter at udtræde eller ændre aftalen bør udskiftning af leverandør ske gradvist.

UNIVERSITETERNE

Universiteterne bør udvikle regler for forskningsintegritet, når de indgår i rådgivning, og disse bør indeholde procedurer for, hvordan den enkelte forsker kan sige fra, hvis reglerne overtrædes, herunder etablering af en beskyttet whistleblower-ordning.

UNIVERSITETERNE OG MINISTERIER

Parterne bør samarbejde om at afdække, hvordan et praksisudvalg for myndighedsbetjening mellem ministerier og universiteter kan etableres og fungere hensigtsmæssigt.

POLITIKERE OG EMBEDSVÆRK

Politikere og embedsværk bør skabe transparens om anvendelsen af forskning og videnskabelige resultaters bidrag til politiske beslutninger. Herunder indsigt i de begrænsninger og usikkerheder, der er forbundet med videnskabelige processer i forbindelse med politikudvikling, og forskellene mellem faglige traditioner og videnskabelige discipliner.

UNIVERSITETER OG UDDANNELSES- OG FORSKNINGSMINISTERIET

Karriereveje for forskere, der løser opgaver inden for forskningsbaseret myndighedsbetjening, bør være transparente, og der bør være incitamentsstrukturer, der gør det attraktivt for yngre forskere at vælge en karriere inden for myndighedsbetjening.

FINANSMINISTERIET

Økonomien i myndighedsbetjeningen bør sikre, at det faglige grundlag for rådgivningen ikke eroderes.

3

VIDENSKAB I MEDIER OG OFFENTLIG DEBAT

Undersøgelser i mange lande peger samstemmende på, at forskeres troværdighed og tilliden til videnskab er høj og højere end til mange andre af samfundets aktører og institutioner, f.eks. politikere, virksomhedsledere, præster, politi m.fl. (Wellcome Global Monitor 2018).

Et væsentligt fundament for denne tillid etableres gennem uddannelses-systemet. I grundskolen og i ungdomsuddannelser introduceres befolkningen til en række af videnskabens hovedområder. Betydningen heraf for tilliden til forskere og videnskaben kan næppe overvurderes. I en omfattende undersøgelse af tilliden til videnskab foretaget i 140 lande konkluderes det således:

“Having the opportunity to learn science at school is the single most influential predictor of trust in science, even after taking into account other potential relevant personal or country factors” (Wellcome Global Monitor 2018, 61).

Det er dog også klart, at et nærmere kendskab til, hvad der foregår inden for forskningsverdenen, hvordan forskning bedrives, og hvad der anses for mere eller mindre velkonfirmeret viden inden for et videnskabeligt område, ofte er fraværende. Ligesom forskere selv ofte har et begrænset kendskab til forskning, der ligger uden for deres eget forskningsfelt, er den bredere befolknings kendskab til videnskaben naturligvis mangelfuld. En konsekvens af dette er, at den tillid, der er til forskere og den videnskabelige verden, ikke hviler på et solidt grundlag. Meget få vil kunne redegøre nærmere for dens berettigelse. Tilliden er i den forstand porøs og kan trues på mange måder.

Uheld, snyderi og uberettigede angreb udgør oplagte trusler mod tillid til videnskaben. Undersøgelser foretaget før og efter den tsunami og ødelæggelse af Fukushima-atomkraftværket, der ramte Japan i 2011, viste et markant skred i befolkningens tillid til forskere (Arimoto og Sato 2012). Ligeledes er det klart, at sager om videnskabelig uredelighed eller misbrug af forskningsmidler inden for forskningsverdenen næppe er befordrende for tillid. Et yderligere forhold, der har tiltrukket sig særlig opmærksomhed gennem de senere år – ikke mindst i forbindelse med Trump-æraen

i USA – er politikeres og andre beslutningstageres forsøg på at drage forskere, videnskabelige resultater eller hele forskningsområders redelighed og videnskabelighed i tvivl. Formålet med dette kapitel er ikke at levere en udfoldet oversigt over mulige trusler mod tillid, men at pege på nogle få udvalgte forhold, der er centrale for spørgsmålet om, hvordan befolkningens tillid formes i mødet med forskere og videnskab.

BOKS 3.1: FORHOLD DER ER MED TIL AT FORME TILLID TIL VIDENSKABSFOLK

I EN UNDERSØGELSE FORETAGET AF WELLCOME GLOBAL MONITOR PÅ TVÆRS AF 140 LANDE KONKLUDERES DET, AT DE VÆSENTLIGSTE FORHOLD, DER ER MED TIL AT FORME TILLID TIL VIDENSKABSFOLK, ER:

- en persons uddannelsesmæssige erfaringer med videnskab
- tillid til centrale nationale institutioner, herunder regeringen, militæret og domstolene
- bosiddende i by/land
- holdning til husstandsindkomst (i hvilket omfang en person finder det svært at leve for sin nuværende indkomst)
- niveauet af indkomstulighed i landet (som udtrykt i Gini-indeks)
- adgang til kommunikationsmidler: Mobiltelefon og internet.

Kilde: (Wellcome Global Monitor 2018, s. 16, egen oversættelse)

FORSKERES OPTRÆDEN I OFFENTLIG SAMMENHÆNG

Videnskabsfolks egen optræden uden for forskningsverdenens mere lukkede rammer er et forhold, der spiller ind på tilliden til forskere. Befolkningen møder forskere i en række forskellige funktioner, herunder som forskningsformidlere, eksperter og som deltagere i den offentlige debat. Forskeres udadrettede aktiviteter rejser det velkendte spørgsmål om, hvordan komplicerede videnskabelige resultater formidles på den mest hensigtsmæssige måde. Som en hjælp til forskere og som støtte til at opretholde det omgivende samfunds tillid til forskningsverdenen har Danske Universiteter for nylig udformet et sæt af principper for god forskningskommunikation. Principperne pointerer bl.a. korrekthed, relevans samt hvorvidt resultater er publicerede, og hvor de har deres ophav, som væsentlige aspekter af ordentlig formidling (Danske Universiteter, 2019).

En traditionel udfordring, der nok særligt rejser sig i forbindelse med forskeres optræden som eksperter, er, hvorledes man bedst bidrager til at skabe en korrekt forståelse af karakteren af den forskning og de resultater, der formidles. Et væsentligt forhold er i den forbindelse at gøre det klart, hvornår der er tale om teorier og resultater, der er velbekræftede, og hvorom der hersker bred videnskabelig konsensus, og hvornår dette ikke er tilfældet. I den udstrækning det er muligt at give et repræsentativt billede af såvel brudflader som enighed inden for et forskningsfelt samt på tværs af forskellige videnskabelige discipliner, vil dette kunne forebygge den trussel mod tillid, der ligger i, at man som borger bliver præsenteret for divergerende ”fakta” af forskellige forskere. En tilsvarende væsentlig opgave består i, hvordan man formidler de usikkerheder, der knytter sig til bestemte resultater, uden at tiltroen til resultaterne reelt undermineres (Gooberman-Hill m.fl. 2021).

Mere generelt må det anses for en vigtig formidlingsopgave at gøre det klart, at videnskab ikke er én ting. En forståelse af, at der ikke alene er forskel på, hvad videnskab favner på tværs af de overordnede hovedområder, men også på tværs af enkelte fag kan medvirke til at skabe en mere rimelig forventning til videnskaben samt til at modvirke de misforståelser,

der kan opstå som følge af ensidige og forenkledede syn på, hvad videnskab er, og hvordan forskning inden for forskellige videnskabelige discipliner bør bedrives.

En anden velkendt udfordring, der rejser sig i forbindelse med forskeres offentlige optræden – ikke mindst i rollen som eksperter, der forventes at bidrage til analyse og løsning af konkrete problemer – angår måden, hvorpå forskning omsættes i praktiske handlingsanvisninger og beslutninger. Videnskaben afdækker typisk, hvad der er gældende, samt laver fremskrivninger af, hvad der vil være gældende, hvis man handler på bestemte måder. Spørgsmål om, hvad man *bør* gøre som lovgiver eller borger, er imidlertid af en anden type. Lidt forenklet sagt kan videnskaben sige noget om omfanget af den nuværende og fremtidige afsmeltning fra en gletsjer, men om man bør gøre noget for at forhindre dette, er ikke et glaciologisk spørgsmål. Ligeledes kan læger undersøge virkning og sideeffekter af brug af vacciner, men spørgsmålet om, hvorvidt man som borger bør lade sig vaccinere, lader sig ikke besvare alene gennem et indgående studie af en vaccine. Det har en anden karakter.

Forskere kan ofte blive stillet i en situation, hvor der fra omgivelsernes side vil være en klar forventning til dem om at levere praktiske handlingsforskrifter. Undertiden kan der sågar være et stærkt politisk ønske om at lade ansvaret for politiske afgørelser placere direkte på skuldrene af forskere. Det er imidlertid også velkendt, at skridtet fra beskrivelser af et fænomen til normative vurderinger af, hvad der udgør en rigtig handlemåde, rummer risikoen for, at forskere vil blive anset for at bevæge sig uden for deres snævre faglighed. Det er typisk i den bevægelse, at forskere bliver anklaget for at forfølge egne overbevisninger, for at udøve aktivisme eller for at politisere – anklager, der har stor betydning for tilliden til forskerne. Svaret på denne udfordring er dog næppe, at forskere afholder sig fra at levere egentlige handlingsforskrifter, men snarere, at man som forsker er fuldt bevidst og åben om de normative præmisser, der medierer ens faktuelle eller empiriske viden og de handlinger og beslutninger, man gør sig til talsmand for. Forskere kan også deltage i den politiske debat, hvis det blot står klart og ærligt, hvilke argumenter og data man lægger til grund for en politisk ladet position, og hvilke andre data og forhold man vægter mindre.

I forbindelse med håndteringer af covid-19-pandemien har videnskabsfolk spillet en særdeles fremtrædende rolle (se f.eks. Algan m.fl. 2021). Ikke alene forskere med medicinsk baggrund, men også forskere inden for andre dele af naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora er blevet involveret direkte i rådgivningsarbejde for politikerne. Hertil kommer, at en række forskere også løbende er blevet bedt om at levere direkte rådgivning og kommentarer til befolkningen gennem medierne. Endelig bør det nævnes, at eksistensen af uenigheder mellem forskere, der er naturlige i undersøgelsen af et helt nyt fænomen som covid-19, kan vise sig at give en særlig spænding i forhold til politikere indstillet på hurtig ageren: De har i et vist omfang kunnet ”vælge” mellem forskellige forskningsresultater og institutioner med henblik på at understøtte deres politik. Det er en effekt, der bliver særlig tydelig i en akut situation som pandemien, men som også tydeliggør potentielle spændinger forskere imellem og mellem forskere og politikere i krydsfeltet af forskning og politik. Det vil være oplagt at forsøge at indsamle de erfaringer, danske forskere i den periode har gjort sig med at manøvrere på usikker videnskabelig grund samt i et offentligt og politisk spændingsfelt mellem forventninger om at levere videnskabelige input og mere praktiske handlingsforskrifter.

BOKS: 3.2. BØR FORSKERE DELTAGE I POLITISKE DEBATTER?

I en nylig spørgeundersøgelse foretaget af Eurobarometer blandt EU's medlemslande tilkendegav mere end to tredjedele af respondenterne (68 %), at forskere bør blande sig mere i politiske debatter for at medvirke til, at beslutninger træffes på baggrund af videnskabelig evidens.

Kilde: (European Commission, Eurobarometer 2021, s. 9)

PRÆSENTATIONEN AF FORSKERE OG VIDENSKABELIGE RESULTATER

Tillid til forskere og videnskaben formes ikke kun af den måde, hvorpå forskere selv optræder i offentlig sammenhæng, men formentlig i endnu højere grad af det billede, der udadtil tegnes af forskere, samt af den måde, forskningsresultater formidles af andre end forskerne selv (European Commission, Eurobarometer 2021). Et væsentligt spørgsmål er i den forbindelse, hvorledes forskning oversættes til og præsenteres i et medieegnet format, uden at dette indebærer tab af væsentlige nuancer eller en egentlig forvanskning af det videnskabelige indhold. Der påhviler alle, der er involveret i formidling af forskning – forskere, journalister, nyhedskanaler og sociale medieplatforme o.a. – et stort ansvar for ikke at kompromittere videnskabeligt indhold ud fra almindelige ønsker om hurtig og stor opmærksomhed.

Universiteterne spiller i den sammenhæng en vigtig rolle. Alle hjemlige universiteter har set en udbygning af markedsføringsafdelinger, der blandt andet har til sigte at promovere forskere og formidle nye videnskabelige resultater. Den præsentation, universiteterne leverer af forskning, har en særlig betydning, da offentligheden ofte ikke skelner mellem, om budskabet er forskernes eget, eller om der er tale om en medietilpasset fremstilling leveret af en kommunikationsmedarbejder i andet eller tredje led. Forskerne kommer til at stå som garant for validiteten af budskabet. Det er derfor af oplagt vigtighed, at forskere selv er direkte involveret i det oversættelsesarbejde, der foretages, når resultater præsenteres af universiteterne – såsom når forskning formidles via forskellige sociale medieplatforme – og at markedsføringen ikke forfalder til at oversælge indholdet af ny forskning i forsøget på at nå så bredt ud som muligt eller opnå størst mulig effekt for egen vindings skyld.

Et særligt forhold, der i den forbindelse kalder på refleksion fra universiteternes side, er, hvilken formidling man bør levere i de tilfælde, hvor tidligere præsenterede forskningsresultater viser sig efterfølgende ikke at holde vand. En mere begrænset iver efter at levere korrektioner eller dementier kan betyde, at tidligere præsentationer af forskning fortsætter

med at cirkulere udementeret på sociale medier. På længere sigt kan det frygtes at true troværdigheden af universiteternes budskaber og dermed forskernes arbejde.

I mediernes præsentation af videnskabelige teorier og resultater rejser sig flere af de samme udfordringer, som forskere selv står overfor i formidling af forskning. Nogle af udfordringerne forstærkes dog af, at journalister naturligvis i ringere grad end forskerne selv besidder en klar forståelse af, hvad der karakteriserer et forskningsområde. En særlig journalistisk udfordring er derfor, hvordan man formidler et retvisende billede af, hvad der udgør mere eller mindre kontroversielle sider af forskningen inden for et område. Det er velkendt, at mere traditionelle, journalistiske greb, såsom både at præsentere synspunkter for og imod en sag, i nogle tilfælde kan efterlade modtageren med et fuldstændigt fortegnat billede af, hvad der er videnskabelig konsensus om, og hvad der udgør reelle videnskabelige uenigheder (Oreskes og Conway 2010). Ligesom forskerne selv har medierne en særlig opgave i at formidle et dækkende billede af, hvor der er videnskabelige uenigheder, og hvor dette ikke er tilfældet. Endvidere er det klart, at forståelse af basale videnskabelige begreber er af afgørende vigtighed for retvisende forskningsformidling. Hvis en statistisk usikkerhed formidles, som om forskere er usikre på deres egne resultater, er det ikke hensigtsmæssigt for forståelsen af forskningsresultater eller måske i sidste ende for tilliden til forskernes arbejde.

MISKREDITERING AF FORSKERE OG VIDENSKABELIGE RESULTATER

Tilfælde, hvor forskningsresultater direkte bringes i tvivl, eller hvor individuelle forskere og deres arbejde miskrediteres offentligt, er naturligvis af særlig vigtighed, når det gælder tilliden til forskere og videnskab. Virksomheder, organisationer og mange andre parter kan have særdeles stærke interesser i at så tvivl om eller helt at afvise forskningsresultater (Oreskes og Conway 2010). Ligeledes kan der fra politisk hold være strategiske interesser i at sprede ”alternative fakta” eller at rette skytset mod forskere og forskningsinstitutioner. Den videnskabelige verden er natur-

ligvis åben for kritik. Kritik er og bliver et essentielt element i forskning. Men kritik baseret på et fejlagtigt grundlag og motiveret af ønsker om at miskreditere en ellers solid erkendelse har en særlig karakter. Hvordan bør forskningsverdenen reagere?

Den verserende pandemi har budt på mange tilfælde af spredning af misinformation og forsøg på at drage forskning i tvivl. Trump-administrationen i USA samt regimerne i Rusland og Kina har i den henseende været særdeles leveringsdygtige. Markante eksempler har været at så tvivl om vacciners effektivitet, pandemiens oprindelse samt anbefalinger af udokumenterede og i bedste fald virkningsløse metoder til forebyggelse og behandling og overdrevet, positivt fokus på egne, men reelt dårlige vacciner. Foranlediget heraf reagerede f.eks. *New England Journal of Medicine* ved, i en leder underskrevet af 34 redaktører, at pointere, at ”vores nuværende leder [Donald Trump] har undergravet tilliden til videnskaben”, og at ”når det kommer til reaktioner på vor tids største sundhedskrise, har de nuværende politiske ledere demonstreret, at de er foruroligende inkompetente” (Editors 2020). Tidsskriftet brød dermed med 208 års historie for upartiskhed, hvilket understreger den polarisering, der i perioden har fundet sted mellem politikere og forskningsverdenen. I Kina og Rusland har lignende debatter været betragtet som en trussel mod statens kontrol og er blevet undertrykt.

I dansk sammenhæng er et væsentligt spørgsmål, hvordan universiteter og forskningsmiljøer bør forholde sig. Bør forskere blande sig, når verserende debatter eller politiske beslutninger baseres på videnskabelig fejlagtig information? Er der, som det har været foreslået, en pligt – parallel til den hippokratiske ed inden for lægevidenskaben – til at træde til, hvis misinformation råder? I tæt forbindelse hermed rejser sig spørgsmålet, hvordan universiteterne bør reagere, når forskningsområder eller individuelle forskere hænges ud på sociale medier og i den politiske debat. Det er af stor vigtighed, at universiteterne er opmærksomme på, hvordan man i sådanne tilfælde bør respondere for at beskytte den individuelle medarbejder, men også for generelt at bidrage til at bevare tilliden til forskere og videnskaben. I den sammenhæng har eksempelvis Aarhus Universitet vist klar stillingtagen og opbakning i en strid mellem jordbrugsforskere

og landbrugsorganisationer og Københavns Universitet til forskere i EU-spørgsmål og forpligtelser.

Folketingspolitikere burde, som ofte påpeget, overveje, om det virkelig er umuligt for dem at føre en principiel debat om forskningsspørgsmål uden at angribe navngivne forskere fra Folketingets talerstol. Mindre opmærksomhed har mediernes ansvar fået: Når forskere ender med at blive chikaneret og forfulgt til det punkt, hvor de må have hemmeligt nummer eller bliver sygemeldt, er forløbet som oftest startet hos en avis eller dens hjemmeside, hvor en kommentator eller debattør hiver en enkelt artikel frem til latterliggørelse og forargelse, typisk baseret på en fagligt ukvalificeret læsning. De eksempler, der har nået Folketingets talerstol eller anden politisk omtale, starter oftest her. Man kan derfor spørge aviserne, om man her burde indføre den i andre sammenhænge gældende politik med at lade en angrebet person komme til orde i forbindelse med den oprindelige udgivelse. Dagens økosystem af medier og sociale medier betyder, at denne type blogs eller artikler ofte bliver cirkuleret i yderligtgående politiske netværk, hvor de enkelte medlemmer derefter går direkte efter den pågældende forsker; de oprindelige artikler burde derfor faktatjekkes.

ANBEFALINGER

TIL FORSKERE

I forbindelse med covid-19-krisen bør danske forskere samle og efterevaluere deres erfaringer med at befinde sig i et offentligt og politisk spændingsfelt mellem at bidrage med videnskabelig indsigt og at levere kommentarer og praktiske handlingsanvisninger til brug for beslutningstagere og befolkning.

Forskere og forskningsmiljøer bør overveje, hvordan de bedst og villigt kommunikerer forskningsmæssige uenigheder, manglende viden og usikkerheder, så en dækkende forståelse for de videnskabelige discipliner og forskernes arbejde sikres.

TIL UNIVERSITETER

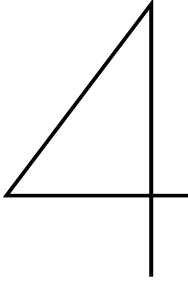
Universiteterne bør nøje overveje, hvorledes de bedst kan formidle og promovere forskning på måder, der er tro mod de resultater og perspektiver, de formidler. Herunder også, hvordan de bør reagere, hvis forskningsresultater, der tidligere er blevet præsenteret, viser sig mangelfulde eller bliver gendrevet.

Universiteterne bør overveje, hvordan de bedst håndterer tilfælde, hvor enkelte forskere, forskningsmiljøer eller videnskabelige områder gøres til genstand for saglig og usaglig kritik.

TIL MEDIER

I præsentationer af forskere og forskningsresultater bør medierne løbende overveje, hvorledes de kan bidrage til at skabe forståelse for den faglige diversitet inden for forskningsverdenen samt til ikke at oversælge indholdet af nye resultater.

Medier bør grundigt overveje, hvilke formidlingsmæssige tiltag der efterlader den mest retvisende forståelse af uenigheder og konsensus inden for forskningsverdenen.

FRI FORSKNING OG FORSKNINGSPOLITIK

Spørgsmålet om samfundets og politikernes tillid til forskerne (eller mangel på samme) er relevant i yderligere en sammenhæng, ud over dem, der er behandlet i de forrige kapitler: Tillid til videnskaben som sådan, til videnskaben i direkte rådgivningsroller og videnskab og forskere i medier og debat. I dette kortere, sidste kapitel vil vi pege på vigtige koblinger mellem tillidsspørgsmålet og de emner, vi har behandlet i vores forrige hvidbøger, særligt dem fra 2019, 2020 og 2021 om fri forskning, forskningskvalitet og om ledelse og styring af universiteterne.

Der går forbindelser begge veje:

Nogle af de tillidsproblemer, vi har peget på ovenfor, bliver forværret af den generelle svækkelse af vilkårene for fri forskning og af den hierarkiske ledelsesform. Især i forhold til videnskabens brede rolle i samfundet som leverandør af generel forståelse af verden (kapitel 1) er en forudsætning herfor, at der foregår fri forskning over den fulde bredde af discipliner, ikke kun snævert prioriterede felter, og at den har mod og mulighed for selv at stille nye spørgsmål og svare på nye måder, ikke underlagt ledelser med mere snævre kriterier eller strukturer, der mere indirekte og utilsigtet hæmmer kreativiteten, f.eks. fordi forskerkollektivet får svækket sin rolle som dagsordensætter, eller fordi finansieringsformen forskydes fra primært langstrakte basismidler til eksterne og afgrænsede forskningsmidler (Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd 2020). Men også i den mere afgrænsede opgave som rådgiver, behandlet i kapitel 2, pegede vi på betydningen af at have en bred dækning af forskningsfelter, der måske ikke synes akut vigtige på ét tidspunkt, men pludselig kan blive det på grund af f.eks. en global pandemi, der stiller nye opgaver ikke kun for lægevidenskab, men også matematik, adfærdspsykologi og samfundets tillidsdynamikker.

I forskningsrådgivning er det afgørende – og vanskeligt – at sikre strukturer, hvor den enkelte forsker kan råbe vagt i gevær, hvis integriteten trues. En del sager i de senere år har vist, at dette vanskeliggøres af, at lederne kan være mere optaget af at sikre fremtidige indtægter (som jo er en central opgave), og derfor lytter mindre til besværlige enkeltforskere, der ønsker forsvar for forskningsfriheden (hvilket også er ledelsens opgave).

Universiteternes stigende afhængighed af eksterne midler, vundet i konkurrence hos diverse fonde, peger i retning af en generel omdannelse til ”forskerhoteller”, hvor den samlede institution mister sin sammenhæng og bliver en løs ramme om enkeltprojekter, udvalgt udefra (Bjørnholm 2015).

Den indfusede sektorforskning (diskuteret i kapitel 2) følger sig ind i samme mønster, hvor institutionen ikke selv har ressourcer til at sikre det basale, brede faglige niveau, men kun rummer enkeltprojekter udvalgt udefra.

De problemer, vi tidligere har peget på med udhulningen af både de konkrete (dvs. især økonomiske) vilkår for fri forskning og de ledelsesmæssige rammer, kan således gøre forskningen mindre troværdig og dermed underminere samfundets tillid.

Relationen går i høj grad også den anden vej. Når universitetsverdenen har udviklet sig i den retning, den har med hensyn til både finansieringsstrukturer og ledelsesformer, spiller en underliggende mistillid til forskerne en afgørende rolle. Hvorfor er det, der skal bruges omfattende ressourcer på at måle og vurdere på alle trin med kvantitative kriterier? Det er blandt andet, fordi kvantificerede mål kan tolkes af de ikke forskningsinitierede, hvorimod det er sværere udefra at gennemskue og kontrollere prioriteringer, der udføres gennem forskningens interne evaluerings- og prioriteringsmekanismer, som de historisk er foregået. Blandt de mange problemer med den form for styring er, at disse mål reelt ikke fortæller, hverken hvor kommende gennembrud vil ske, eller hvilken forskning samfundet har brug for i morgen. Et emne EU i stigende grad er optaget af. Videnskabens interne normer og måder at vurdere kvalitet er heller ikke uden problemer, idet de også indebærer risiko for konservatisme og risikoaversion (Se bl.a. Schneider, Horbach, og Aagaard 2021; Videnskaberne Selskab 2020).

Videnskab er blevet stadig vigtigere for samfundet, og forskningsverdenen tilføres flere midler end nogensinde, så det er umiddelbart forståeligt, at det omsættes i, at politikere og embedsmænd spiller en større rolle i styring af videnskaben. Det er bare ikke i samfundets interesse, hvis måden, vi styrer og evaluerer forskning på, ikke leder til nybrud og forskning af

høj kvalitet. Problemet er ikke at have både strategisk og fri forskning, det er der rigtigt gode grunde til. Der skal bestemt være plads til, at samfundet via det politiske system udvælger områder til særlige prioriteringer, og især meget store strategiske satsninger (så som NASA's månerejse) leder ofte til nye indsigter og ny teknologi langt fra det primære formål. Problemet er, når et samfund som det danske underlægger den samlede universitære forskning en så tæt styring, at det kvæler den proces, der skaber de guldæg, der førte til ønsket om at styre. I den forbindelse er det interessant, at nybrudsforskning ofte kommer fra forskning, der er drevet af forskeres nysgerrighed for at forstå en ny problemstilling. Med de omfattende investeringer, samfundet foretager i forskning, er det afgørende, at universiteter, og de, som finansierer forskningen på universiteterne, skaber tilstrækkelig gennemsigtighed og forståelse for, at man udfører den form for kvalitetssikring, der giver bedst mulig forskning. Det kræver eksperimenter og brug af nyeste viden i forhold til udviklingen af evalueringsformer. Det er EU i stigende grad optaget af, og flere danske (og udenlandske) fonde eksperimenterer også med nye måder at evaluere forskningsansøgninger, der muligvis kan imødekomme nogle af de udfordringer, som mere klassiske kvalitative og kvantitative evalueringsformer medfører (Directorate-General for Research and Innovation 2021).

Den bedst mulige forvaltning af ressourcerne kræver ikke blot øget selvstyre til universiteterne, men også at forskerne selv er meget mere involveret i at styre universiteterne, end de er i dag. Universiteterne er underlagt en énstrengt top down-ledelsesform fra eksternt udpegede bestyrelser via ansatte ledere og i sidste ende med formelt lille indflydelse fra forskerne selv. Er det ønskeligt, når netop selvkritik og validering i høj grad skal komme fra forskerverdenens egne rækker og dermed sikre den altafgørende kvalitet og troværdighed? Måske på grund af eksempler fra ledelsen af danske universiteter tilbage i 80'erne og 90'erne synes der fortsat at være en gennemgående mistillid med hensyn til, at universitetsansatte forskere (i samspil med studerende, administrativt ansatte og eksterne interessenter) kan levere en kvalificeret ledelse af området, til trods for at det er højt specialiseret og derfor svært at styre udefra og oppefra. Den generelle ledelse af universiteterne og især evnen til at sætte prioriteringer og beslutninger præges af en mistillid fra politikere og samfund over for forskerne.

Resultatet er paradoksalt nok en forskning, man bør have lidt mindre tillid til. Forskning har historisk leveret helt særlige og vidtgående bidrag til samfundenes udvikling. Ikke på grund af forskeres ophøjede egenskaber eller én særlig magisk metode, der garanterer sandhed. Det er særligt i kraft af forskningen som et fællesskab af kritisk samvirkende forskere, der agerer og reagerer uafhængigt, at videnskaben har fået den robusthed og løbende selvkorrigerende karakter, vi værdsætter (Oreskes 2019). Jo mere forskerkollektivet marginaliseres i denne proces, desto mindre effektiv bliver denne livsnerve i forskningen.

En af de største kilder til mistillid til forskningen i befolkningen er formodentlig, at man tror, forskere generelt gerne bare vil overlades til sig selv i elfenbenstårnet, fordi man så kan hygge sig med det, man nu finder attraktivt at forske i – uden kritiske blikke fra andre og uden at udfordre sig selv. Her er det igen vigtigt at pege på, hvordan videnskab faktisk foregår: Den er en konstant proces af at udsætte sig selv for andres bedømmelse. Sandt nok ligger også her risikoen for et konsensus-tyranni, som undertrykker divergerende holdninger, men som tidligere påpeget vil den ambitiøse forsker aldrig stille efter bekræftelse, men efter nybrud og nye modeller, der opnår nye data eller tolker eksisterende data på revolutionerende nye måder. Den gennemtrængende kritik, peer review af publikationer og pres ud fra præmissen, at kun nyskabelse i sidste ende tæller, er med til at sikre, at forskning er og bliver en proces af konstant kritik og forandring. Netop derfor er det så afgørende, at omdrejningspunktet i denne proces faktisk er forskeres kritiske engagement i hinandens arbejde og den kollektive diskussion af retning og prioriteringer. Denne proces og de interne normer, der driver videnskaben, er dog som nævnt heller ikke fejlfri. Vi skal derfor løbende genbesøge og eksperimentere med bl.a. måden, vi evaluerer hinandens arbejde. Men hvis den forskerdrevne forskningsvurdering og styring erstattes af beslutningsorganer uden egentlig faglig tyngde end-sige indsigt, mister forskningen nogle af de særtræk, der netop gør, at den opnår en helt særlig videnskabsmæssig kvalitet. Det er den kvalitet, der gør, at forskningen kan og bør indgå i rådgivning og samfundsdebat på de måder, vi har behandlet i denne hvidbog.

ANBEFALINGER

UNIVERSITETERNE OG FORSKNINGSFINANSIERENDE AKTØRER

Universiteterne – ledelse såvel som de enkelte forskere – og de, som finansierer forskning på universiteterne, bør arbejde for, at den videnskabelige verdens centrale mekanismer som fagfællebedømmelse af publikationer, karrierekrav og udfordring af tidligere sandheder giver modspil til de dominerende kvantitative former for forskningsevaluering.

POLITISKE SYSTEM

Samfundets forståelige interesse i at sikre sig bedst mulig udbytte af investeringerne i forskning bør udmøntes i konkrete styringssystemer, der afspejler indsigt i, hvad der er foreneligt og uforeneligt med forskningens indre normer og principper, således at styring og kontrol ikke bliver kontraproduktiv.

LITTERATUR

- Algan, Yann, og Pierre Cahuc. 2013. "Trust, Growth and Well-being: New Evidence and Policy Implications". Discussion Paper. Bonn Germany: IZA Discussion Paper 2013. <https://docs.iza.org/dp7464.pdf>
- Algan, Yann, Daniel Cohen, Eva Davoine, Martial Foucault, og Stefanie Stantcheva. 2021. "Trust in scientists in times of pandemic: Panel evidence from 12 countries". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118 (40): e2108576118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2108576118>
- Andersen, Heine. 2019. *Forskningsfrihed: idealer og virkelighed*. 1. udgave. Kbh.: Hans Reitzel.
- Andersson, Staffan, Nicholas Aylott, og Johan Eriksson. 2022. "Democracy and Technocracy in Sweden's Experience of the COVID-19 Pandemic". *Frontiers in Political Science* 4. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.832518>
- Arimoto, Tateo, og Yasushi Sato. 2012. "Rebuilding Public Trust in Science for Policy-Making". *Science (New York, N.Y.)* 337 (september): 1176–77. <https://doi.org/10.1126/science.1224004>
- Berling, Trine Villumsen, Ulrik Pram Gad, Karen Lund Petersen, og Ole Wæver. 2021. *Translations of Security: A Framework for the Study of Unwanted Futures*. Routledge New Security Studies. Milton Park: Taylor & Francis.
- Bjørnholm, Thomas. 2015. "Nej tak til forskerhoteller". *Bertingske*, 29. august 2015.
- Brusselselaers, Nele, David Steadson, Kelly Bjorklund, Sofia Breland, Jens Stilhoff Sørensen, Andrew Ewing, Sigurd Bergmann, og Gunnar Steineck. 2022. "Evaluation of science advice during the COVID-19 pandemic in Sweden". *Humanities and Social Sciences Communications* 9 (1): 91. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01097-5>
- Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd. 2020. "Forskningsfinansiering - forandringer og konsekvenser". <https://ufm.dk/publikationer/2020/forskningsfinansiering-forandringer-og-konsekvenser>
- . 2021. "Adgang til bedre videnskabelig rådgivning i Danmark". Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd. <https://ufm.dk/publikationer/2021/filer/adgang-til-bedre-videnskabelig-radgivning-i-danmark.pdf>
- Danske Universiteter. 2019. "Danske Universiteters principper for god forskningskommunikation". <https://dkuni.dk/analyser-og-notater/danske-universiteters-principper-for-god-forskningskommunikation/>
- Directorate-General for Research and Innovation. 2021. *Towards a reform of the research assessment system*. European Commission. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/36ebb96c-50c5-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en>
- Editors. 2020. "Dying in a Leadership Vacuum". *New England Journal of Medicine* 383 (15): 1479–80. <https://doi.org/10.1056/NEJMe2029812>
- Ejernæs, Rasmus. 2014. "Videnssamfundet skranter: Centralmagten ser viden som en trussel mod deres politiske virkelighed. Derfor bliver vi nødt til at beskytte forskning og vidensformidling bedre mod magtens manipulationer". *Politiken*, 3. januar 2014.
- European Commission, Eurobarometer. 2021. "European citizens' knowledge and attitudes towards science and technology". Science and Technology. European Commission.
- Goberman-Hill, Rachael, Michelle Taylor, Ulrika Maude, Lucy Yardley, Richard Huxtable, Jo Stubbs, og Tim Peters. 2021. "Public views of coronavirus science and scientists: findings from a cross-sectional survey". *Wellcome Open Research* 6 (juni): 166. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.16780.1>
- Jasanoff, Sheila. 2005. "Judgment under siege: the three-body problem of expert legitimacy". I *Democratization of Expertise?: Exploring Novel Forms of Scientific Advice in Political Decision-Making*, 1. udg. Bd. 2005. Sociology of the Sciences Yearbook 24. Springer Dordrecht.
- Kuhn, Thomas S. 1970. *The structure of scientific revolutions*. International encyclopedia of unified science. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nathan, Ove. 1998. *Egne veje - Erindringer*. 1. udgave. Kbh: Munksgaard-Rosinante.
- Nichols, Thomas M. 2017. *The death of expertise : the campaign against established knowledge and why it matters*. New York, NY: Oxford University Press.

- Oreskes, Naomi. 2003. *Plate Tectonics: An Insider's History Of The Modern Theory Of The Earth*. Boca Raton: CRC Press.
- . 2019. *Why Trust Science?* Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1fjczxx>
- Oreskes, Naomi, og Erik M. Conway. 2010. *Merchants of doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. New York: Bloomsbury.
- Pedersen, David Budtz og Rolf Hvidtfeldt. 2021. "The Danish Eco-System of Science for Policy: Discussion Paper". Uddannelses- og Forskningsministeriet, Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd. <https://ufm.dk/forskning-og-innovation/rad-og-udvalg/danmarks-forsknings-og-innovationspolitiske-rad/aktuelt/arrangementer/1005458dfirdebatoplGINALA.pdf>
- Pedersen, David Budtz, Frederik Stjernfelt, og Lasse Gohler Johansson. 2018. *Humanistiske universitetsforskere vidensformidling og videnssamarbejde*. Aalborg: Humanomics.
- Petersen, Michael Bang. 2021. "COVID lesson: trust the public with hard truths". *Nature* 598, 237. <https://doi.org/10.1038/d41586-021-02758-2>
- Schneider, Jesper W., Serge P. J. M. Horbach, og Kaare Aagaard. 2021. "Stop blaming external factors: A historical-sociological argument". *Social Science Information* 60 (3): 329–37. <https://doi.org/10.1177/05390184211018123>
- Tynell, Jesper. 2014. *Mørkelygten - embedsmænd fortæller om politisk tilskæring af tal, jura og fakta*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Videnskabernes Selskab. 2007. "Forsknings- og ytringsfriheden på universiteterne". Hvidbog til Forskningspolitisk Årsmøde. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Forskningspolitisk Udvalg.
- . 2008. "Forskeren i samfundet: Publicering, evaluering og formidling". Hvidbog til Forskningspolitisk Årsmøde. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Forskningspolitisk Udvalg.
- . 2019. "Fri Forskning". Hvidbog til Forskningspolitisk Årsmøde. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Forskningspolitisk Udvalg.
- . 2020. "Forskningskvalitet - Udvælges de bedste ved projektansøgninger, ansættelser og strategiske satsninger?" Hvidbog til Forskningspolitisk Årsmøde. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Forskningspolitisk Udvalg.
- . 2021. "Ledelse og Styling af Danske Universiteter - I International Sammenligning". Hvidbog til Forskningspolitisk Årsmøde. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Forskningspolitisk Udvalg.
- Wegener, Henrik C., Erik Bisgaard Madsen, Kurt Nielsen, Jens Ringsmose, Peter Kjær, Thorkild Æro, Rasmus Larsen, Svend Erik Hougaard Jensen, Gitte Bang Stald, og Hans Müller Pedersen. 2021. "Principper og anbefalinger for forskningsbaseret samarbejde og rådgivning". Danske Universiteter. <https://dkuni.dk/wp-content/uploads/2021/02/principper-og-anbefalinger-for-forskningsbaseret-samarbejde-og-radgivning-online.pdf>
- Wellcome Global Monitor. 2018. "How Does the World Feel About Science and Health". Gallup. <https://cms.wellcome.org/sites/default/files/wellcome-global-monitor-2018.pdf>
- Whitley, Richard. 2000. *The Intellectual and Social Organization of the Sciences*. 2. udgave. Oxford: Oxford University Press.
- WRR, The Netherlands Scientific Council for Government Policy. u.å. "About WRR". Set 9. september 2022. <https://english.wrr.nl>

NOTER

- ¹ Sverige kan umiddelbart fremstå som en undtagelse, hvor eksperter enerådigt lagde politikken. En svensk tradition for både høj tiltro til eksperter og tætte relationer mellem stat og eksperter indgår givetvis i forklaringen på den atypiske svenske tilgang til corona-epidemien, der vel skaber særlig stor overraskelse blandt danskere, der er vant til at se Sverige som et land med en stærk, styrende stat og mindre rum for den enkeltes individuelle valg, og derfor ikke havde ventet, at netop Sverige ville efterlade corona håndteringen til borgernes ansvarlighed i så høj grad. En vigtig del af forklaringen er, at både den politiske ledelse fulgte ekspertråd, og befolkningen forventedes at følge anvisningerne. Men den forskning, der er begyndt at komme om den kuriøse svenske case, peger på, at det ikke var uafhængige eller samlede eksperter, der havde denne rolle, men snarere særlige ekspertorganer i staten. Efterkritik af den svenske håndtering siger både, at politikerne var for passive, og uafhængige eksperter havde for lidt råderum til at udfordre den officielle ekspertise (Brusselsaers m.fl. 2022; Andersson, Aylott, og Eriksson 2022).
- ² I ”Principper og anbefalinger for forskningsbaseret samarbejde og rådgivning” skelnes mellem tre typer: 1) Samfinansieret forskning, hvor parterne i fællesskab definerer projektets omfang, begge bidrager til gennemførelsen og begge finansierer omkostningerne. Forskningsresultaterne kan frit publiceres; 2) Forskningsbaseret myndighedsbetjening der dækker over en række rådgivende og monitorerende opgaver, som universitetet udfører for offentlige myndigheder under en rammeaftale. Resultater kan frit publiceres og leverancen offentliggøres medmindre andet er aftalt; 3) Rekvireret forskning og anden indtægtsdækket virksomhed henviser til, at universitetet i forlængelse af dets almindelige virksomhed kan udføre kontraktforskning, udviklingsopgaver og forskningsbaseret rådgivning til både private virksomheder og offentlige organisationer. Det er rekvirenten, der i dette tilfælde dækker universitetets omkostninger. Fortrolighed om resultater kan aftales, men skal være velbegrundede og fremgå af samarbejdsaftalen (Wegener m.fl. 2021 s. 8).
- ³ Centralt i forarbejdet til DFIR’s rapport er David Budtz Pedersen og Rolf Hvidtfeldts rapport fra 2021 ”The Danish Eco-System of Science for Policy. Discussion Paper”
- ⁴ Udtrykket ”myndighedsbetjening” erstattede for godt 10 år siden ”forskningsbaseret rådgivning” (Ejernæs 2014). Et første skridt kunne være at ændre formuleringen tilbage i officielle dokumenter. I de fleste dokumenter fra universiteterne bruges en kombination af de to udtryk, men det politiske system hælder stadig til det første.

DET KONGELIGE DANSKE

Videnskabernes Selskab

THE ROYAL DANISH ACADEMY OF SCIENCES AND LETTERS

PRINTED IN DENMARK
ISBN: 978-877304-446-9